

1η ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΕΚΠΟΜΠΗ «Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή»

τοῦ Τομέα Ψαλμικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀ.Θ.Σ. Βόλου.
στὸν Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ στὴν ΟΡ.ΜΑ. τῆς Ἱ.Μ.Δημητριάδου
Ἐπιμέλεια: ΚΩΝ/ΝΟΣ ΧΑΡΙΛ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

ΘΕΜΑ ΕΚΠΟΜΠΗΣ: Ἡ Ψαλμικὴ Τέχνη ὡς σωστικὸ μέσο στὴ Θεία Λατρεία
Σάββατο 3 Ἰανουαρίου 2015

ΣΗΜΑ ΕΝΑΡΞΕΩΣ - ΤΕΛΟΥΣ ΕΚΠΟΜΠΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	«Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή» (Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Περὶ Ψαλμοῦ [De psalmo])
ΥΠΟΤΙΤΛΟΣ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	Μουσικογραφικὲς καὶ Πατερικὲς Θεολογήσεις γιὰ τὴν Ἱερὰ Ψαλμωδία.
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	Μία παραγωγή τοῦ Τομέα Ψαλμικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου.
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	Παρουσιάζει ὁ Διευθυντὴς τοῦ Τομέα Κων/νος Καραγκούνης, Ἐπίκουρος Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΣΥΜΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	Συμπαρουσίαση Ἀριάδνη Τσαλούχου, Ψυχολόγος.
ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	Τεχνικὴ ἐπιμέλεια, Ραδιοφωνικὸς Σταθμὸς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδου, «Ὁρθόδοξη Μαρτυρία».

1. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 1.

ΠΡΟΦΩΝΗΣΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές, χαίρετε!

Κάθε ἐβδομάδα, αὐτὴν τὴν ἡμέρα καὶ ὥρα ἀκοῦτε τὴν ἐκπομπή, «Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή», ἀφιερωμένη στὴν Ἱερὰ Ψαλμωδία τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Μπορεῖτε νὰ ἀφήνετε τὰ μηνύματά σας στὸ τηλεφωνικὸ κέντρο τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, καλώντας τὸν ἀριθμὸ 210-7298222, ἀπὸ πῆς 7 τὸ πρωὶ ἕως πῆς 8 τὸ βράδυ, ἢ στὸ τηλέφωνο 6947774647 τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκπομπῆς.

Στὴ σημερινὴ ἐκπομπὴ ὡς μουσικὲς γέφυρες θὰ χρησιμοποιήσουμε ἐπίκαιρους ὕμνους τῶν Χριστουγέννων,

ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Πρωτοψάλτη Ἐμμανουὴλ Χατζημάρκο, ἀπὸ τὸν παλαιὸ δίσκο του «ΩΡΕΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ ΚΑΙ ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ»

καὶ ἔπειτα, ἀπὸ τὸν Πρωτοψάλτη Νικόλαο Ἰωάννου Κακουλίδη, ἀπὸ ἓνα ἐπίσης παλαιὸ δίσκο του, μὲ τίτλο «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΥΜΝΟΙ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ, ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ».

2. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 2.

♦ Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία (1)

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀγαπητοὶ ἀκροατές, καυχᾶται γιὰ δύο πράγματα: Γιὰ τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου καὶ γιὰ τὴν ἱερὰ Παράδοση τῶν Πατέρων της. «Οἱ τὰ πάντα καλῶς διαταξάμενοι ἅγιοι Πατέρες» πολὺ νωρὶς ἔδειξαν ζωηρότατο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς λατρευτικῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, συνάζουσα «εἰς τὸ αὐτὸ» τοὺς πιστοὺς, ἀποβαίνει τύπος ἐπὶ γῆς τῆς Κοινωνίας τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος. **Οἱ Πατέρες, λοιπόν, φρόντισαν -θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἔσπευσαν- νὰ στολίσουν καὶ νὰ ἐξοπλίσουν τὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία μὲ τὴ μεγάλη δωρεὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἱερὰ μουσικὴ. Εἶναι γνωστὸ, πῶς μίλησαν γιὰ τὴ μουσικὴ οἱ μεγάλοι Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας -ποιοὶν νὰ πρωτοθυμηθεῖ κανεὶς-, οἱ ὁποῖοι διέκριναν τὴν κοσμικὴ μουσικὴ ἀπὸ τὴ σεμνὴ προσευχητικὴ ὑμνωδία, διέβλεψαν τὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο τῆς μουσικῆς στὴ Λατρεία ὡς χειραγωγικὸ καὶ σωστικὸ μέσο καὶ ἐνθέρμως ὑποστήριξαν καὶ καθόρισαν τὴ χρῆση της στὴς λατρευτικὲς συνάξεις.**

3. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 3.

♦ Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ σωστικὸ μέσο στὴ Θεία Λατρεία (2)

Εἴπαμε προηγουμένως, ἀγαπητοὶ φίλοι, ὅτι ἡ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιεῖται στὴ Θεία Λατρεία ὡς «σωστικὸ μέσο». Ἄς δοῦμε τί ἀκριβῶς σημαίνει αὐτό:

Θεία Λατρεία εἶναι τὸ σύνολο τῶν τελετῶν, τῶν Ἀκολουθιῶν καὶ τῶν Μυστηρίων τῆς πίστεως μας, μὲ τὰ ὁποῖα σύσσωμη ἡ Ἐκκλησία «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ» προσφέρει τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀφοσίωσή της στὴ Μία, Ὁμοούσιο καὶ Ἀδιαίρετο Ἁγία Τριάδα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Ἡ Θεία Λατρεία τελεῖται καὶ προσφέρεται ἀδιαλείπτως, «ἐν ἐσπέρα καὶ πρωὶ καὶ μεσημβρία καὶ ἐν παντὶ καιρῷ» καὶ ἔχει κορυφαῖο σημεῖο της τὴν τέλεση τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας στὴ Θεία Λειτουργία. **Σκοπὸς τῆς Θείας Λατρείας εἶναι ἡ σωτηρία τῶν πιστῶν, γι' αὐτὸ καὶ συμμετέχουμε ὅλοι, κληρὸς καὶ λαός, ἱερεῖς καὶ ψάλτες καὶ ἐκκλησίασμα. Ἡ σωτηρία μας ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν καθημερινή, τὴν αἰώνιο ἐπανάληψη τῆς Σταυρικῆς Θυσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μέσῳ τοῦ αἰώνια ἐπαναλαμβανόμενου Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας.**

Μέσα στὴ Θεία Λατρεία, λοιπόν, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ἀποτελεῖ σωστικὸ μέσο, δηλαδή, μέσο γιὰ τὴ σωτηρία μας. Ἡ φωνὴ καὶ ἡ γνώση τῆς μουσικῆς εἶναι «τάλαντα», δῶρα τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο, ὥστε ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῶν νὰ ἀπεργάζεται τὴ σωτηρία του καὶ νὰ ἐπαληθεύει καθημερινὰ τὴν ἐπιβεβαίωση τῶν ἱερέων πρὸς τὸν Κύριο, «τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα». Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, ἐπομένως, δὲν εἶναι αὐτοσκοπός, δὲν μπορεῖ

¹ Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἔκδοση, Κ.Χ.Καραγκούνη, *Ζητήματα Θεολογίας τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης*, Ἐκδοτικὲς Ἐπιχειρήσεις «Γραφικὲς Τέχνες - Ἀλέξανδρος Ξουράφας», Βόλος 2005.

² Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἄρθρο, Κ.Χ.Καραγκούνη, *Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη ὡς σωστικὸ μέσο τῆς Θείας Λατρείας*, Ἐφημερίς «Πληροφόρηση» Ἱ. Μητροπόλεως Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ, Βόλος, Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος 2003.

νά καταστήσει «τέχνη για την τέχνη». Είναι μέσον, βοηθητικό εργαλείο, με το οποίο συμμετέχει και ο λαός στη Θεία Λατρεία και «χειραγωγείται» προς τη σωτηρία του. *Όμως, το ένα συμπέρασμα φέρνει άλλο: Η Ψαλπική Τέχνη είναι σωστικό μέσο, άρα δεν είναι πάρεργο. Κατέχει μὲν δευτερεύουσα θέση σὲ σχέση με τὴν τελέση τῶν Μυστηρίων, ἀλλὰ δὲν εἶναι «παρακατανή», ἀχρηστή και μάταιη ἐνασχόληση, ὅπως, δυστυχῶς, πολλοὶ πιστεύουν και ὅπως -τὸ χειρότερο- πολλοὶ τὴν ἀντιμετωπίζουν.*

4. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 4.

♦ Ποιὸς σώζει ;

Μὲ ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν προηγουμένως γιὰ τὴν Ψαλπικὴ ὡς σωστικὸ λατρευτικὸ μέσο, ὀφείλεται μίᾳ ἀπαραίτητῃ διευκρίνισῃ.

Ὅταν ὁμιλοῦμε γιὰ σωστικὸ ρόλο τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης, δὲν ἐννοοῦμε ὅτι ἡ Ψαλπικὴ σώζει τὸν ἄνθρωπο. Πρὸς Θεοῦ, δὲν πρέπει νὰ δημιουργηθεῖ τέτοια ἐντύπωση. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σώζει. Δὲ σώζει ἡ Παναγία, δὲ σώζουν οἱ Ἅγιοι. Ἡ Θεοτόκος και οἱ στρατιῆς τῶν Ἁγίων μας μεσιτεύουν πρὸς τὸν Κύριο, ὅμως, μόνον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σώζει. Πολὺ περισσότερο, δὲ σώζουν τὸν ἄνθρωπο οἱ ἐπίσκοποι, οἱ ἱερεῖς, οἱ ψάλτες. Αὐτοὶ εἶναι ὁδηγοὶ και ἐργάτες τοῦ ὀχήματος τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴ σωτηρία. Μόνον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σώζει. Δὲ σώζουν οὔτε οἱ τελετές, οἱ Ἀκολουθίες, οἱ προσευχές, οἱ εὐχές, οἱ ὕμνοι και οἱ ψαλμωδίες. Ὅλα αὐτὰ εἶναι μέσα γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε τὴ σωτηρία, ἀλλὰ ἡ σωτηρία ἐρχεται ἀπὸ τὸ Πάθος, τὸ Σταυρὸ, τὴν Ἀνάστασι και τὴν Ἀναλήψῃ τοῦ Κυρίου. Ὁ Κύριος ἀγαπᾷ και σώζει, ἀγαπᾷ και θυσιάζεται, γι' αὐτὸ σώζει. Στὴν προκειμένη περίπτωση, ἡ Ψαλπικὴ Τέχνη εἶναι σωστικὸ μέσο, ὅπως -ἂς ἐπιτραπῇ τὸ παράδειγμα- ἡ ἀντλία γιὰ τὸν πυροσβέστη. Ὁ πυροσβέστης εἶναι ἀδύναμος, ἐὰν ἔχει νερό, ἔχει ὑδροφόρο, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἀντλία...

5. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 5.

♦ Ποιὰ τὰ ἄλλα σωστικὰ μέσα ;

Βεβαίως, ἡ Ψαλπικὴ Τέχνη δὲν εἶναι τὸ μόνον σωστικὸ μέσο στὴ Θεία Λατρεία. Γιὰ νὰ γίνῃ ἀνπληπτὴ ἡ σπουδαιότητα τοῦ ρόλου τῆς, ἂς ἀναφέρουμε και μερικὰ ἄλλα σωστικὰ μέσα.

Ἡ ἀγιογραφία, ἡ ἱερὰ τέχνη τῆς ἱστορήσεως τῶν εἰκόνων και τῶν τοιχογραφιῶν, καθὼς ἐπίσης ἡ ξυλογλυπτικὴ, εἶναι σωστικὰ μέσα. Αὐτὲς ἐξαγιάζουν τὴν ἄραση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν καθαρίζουν ἀπὸ τὰ αἰσχρὰ ὀράματα και θεάματα τοῦ κόσμου τούτου και χειραγωγοῦν τὸν ἄνθρωπο στὴ σωτηρία διὰ μέσου τῆς ἀπεικονίσεως και ὑπενθυμίσεως τῶν ἁγίων προσώπων και τῶν ἱερῶν γεγονότων τῆς πίστεως μας.

Τὸ θυμίαμα εἶναι σωστικὸ μέσο, ποὺ ἐξαγιάζει τὴν ὄσφρηση τοῦ ἀνθρώπου και συμβολίζει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτὸ βοηθᾷ τὸν πιστὸ νὰ λησμονήσει τὰ ἀρώματα τῆς ἁμαρτίας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ διάβολος στήνει πῆς παγίδες του. Μὲ τὸ θυμίαμα αἰσθητοποιοῦμε τὴν παρουσία τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν κτίσι.

Τὸ σημεῖο τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅταν γίνετα σωστά, ἀποτελεῖ και αὐτὸ σωστικὸ μέσο. Ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἐφάπτετα στὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου και ἐξαγιάζει τὴν αἴσθησι τῆς ἀφῆς.

Οι επαναστάσεις τῆς σαρκὸς ἡρεμοῦν καὶ κατατροπώνονται, καθὼς τὸ χέρι τοῦ πιστοῦ ἀποτυπώνει πάνω στὸ «φθαρτὸ σαρκίῳ» τὸ σχῆμα τοῦ Σταυροῦ.

Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος εἶναι σωστικὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀφ' ἑνὸς συγκαλύπτεται τὸ μέγα Μυστήριον τῆς Κοινωνίας τοῦ Τιμίου Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου, ἀφ' ἑτέρου ἐξαγιάζεται ἡ αἴσθησις τῆς γεύσεως καὶ ἐπιβραβεύεται ἡ νηστεία. Καὶ τὸ ἀντίδωρο εἶναι σωστικὸ μέσο, διὰ τοῦ ὁποῦ ὑπηρετεῖται καὶ ἐξαγιάζεται ἡ γεύσις, ἀποτελώντας ταυτοχρόνως τὸ ἐμφανὲς στοιχεῖο διὰ τοῦ ὁποῦ διανέμεται ἡ εὐλογία τοῦ ἐπισκόπου ἢ τοῦ ἱερέως στὸ ποιμνίῳ του.

Τὸ νερὸ ἀποτελεῖ σωστικὸ μέσο στὸ Βάπτισμα καὶ στοὺς Ἁγιασμούς, τὸ μύρο σωστικὸ μέσο στὸ Χρῖσμα, τὸ λάδι στὸ Ἅγιο Εὐχέλαιο. Θὰ μπορούσαν νὰ ἀναφερθοῦν πολλὰ ἀκόμη.

6. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 6.

♦ Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη σήμερα.

Ἡ Ψαλτικὴ, λοιπόν, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ σημαντικὰ σωστικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ἡ Ἐκκλησία στὴ Λατρεία της. Τὰ ἄλλα, εἴπαμε, εἶναι οἱ εἰκόνες, τὸ θυμιάμα, τὸ νερὸ, τὸ λάδι, τὸ μύρο καὶ λοιπά.

Διανοήθηκε ποτὲ κανεὶς τοὺς ναοὺς μας χωρὶς εἰκόνες, τέμπλα, ξυλόγλυπτα, χωρὶς τὴν ὄσμη τοῦ θυμιάματος, χωρὶς τὸ ἀχοφέγγισμα τῶν καντηλιῶν; Μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθεῖ προσευχὴ χωρὶς Σταυρὸ καὶ μετάνοια, Θεία Λειτουργία χωρὶς ἀντίδωρο; Μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθεῖ τὴς Ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας μας χωρὶς τὴν ἱερὰ Ψαλτικὴ Τέχνη; Καὶ ὅμως, πολλές φορές δαπανῶνται ἑκατομμύρια γιὰ τὴν εὐπρέπεια τῶν Οἰκῶν τοῦ Κυρίου καὶ καλῶς συμβαίνει, ὑπάρχει ὅμως ἀδιαφορία γιὰ τὴν καταστάση τῶν ἱεροψαλτικῶν ἀναλογίων, γιὰ τὸ ἂν ὑπάρχη ψάλτης στὴν ἐνορία μας ἢ τὸ χωριὸ μας, γιὰ τὸ πῶς αὐτὴ ἢ ἱερὰ τέχνη τῆς Ψαλτικῆς θὰ ἐπιβιώσει σήμερα, στὸν κλύδωνα τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ τῆς πρόγυσης τοῦ Ἄντιχρίστου. Βέβαια, οὔτε λόγος δὲ γίνεται γιὰ ἐπιμόρφωση τῶν ἱεροψαλτῶν ἐπὶ λειτουργικῶν-τελετουργικῶν καὶ μουσικῶν-μουσικολογικῶν ζητημάτων, ἢ σταθερὰ καὶ πάγια πραγματοποίηση τῶν ὁποίων εἶναι ἡ μόνη διέξοδος, ἐὰν φιλοδοξοῦμε νὰ συμβάλωμε ἔστω ἐλάχιστα στὴν ἀναμόρφωση καὶ ἀνανέωση τῆς λατρευτικῆς παράδοσης τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, φροντίζουμε γιὰ ὅλα τὰ ἄλλα μέσα στὸ ναὸ, ποτὲ ὅμως δὲν ἀναρωτηθήκαμε ἂν μπορεῖ νὰ γίνῃ καλλίτερη ἢ κατάστασις τῶν ἱεροψαλτικῶν πραγμάτων σ' αὐτόν. Πῶς; Μὲ τὴ δική μας συμμετοχὴ στὸ ψαλτήρι, μὲ τὴν παρακίνηση τῶν παιδιῶν μας νὰ μάθουν τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη, μὲ τὴν εὐγενικὴ ὑπειθύμιση τοῦ καθήκοντος στοὺς ἱερεῖς μας, ὅτι ὁ ναὸς ὀφείλει νὰ ἀποκτήσῃ χοροὺς ψαλτῶν καὶ ὄχι δύο ψάλτες μόνους κι ἔρημους, ὅτι οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν πρέπει νὰ ξεπηδήσουν μέσα ἀπὸ τὴν ἐνορία, ὄχι ἐξ ἀνάγκης νὰ προσλαμβάνονται ξένοι ψάλτες, ποὺ δὲν ἔχουν καμμία ζωτικὴ σχέση μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα.

Δυστυχῶς, καὶ οἱ πολιτικοὶ μας ἄρχοντες στὴν πλειονότητά τους, δὲν ἀναρωποῦνται, ἄραγε ἡ διαφύλαξις τῆς πατρῴας Ψαλτικῆς Τέχνης εἶναι μόνο χρέος τῆς Ἐκκλησίας, ὄχι καὶ τῆς πολιτείας; Ἄραγε, ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ δὲν ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ ἐθνικὸ θησαυρὸ, τὸν ὁποῖο ὑποχρεοῦται ἡ πολιτεία νὰ διασώζει, νὰ διασφαλίζει, νὰ διαδίδει, νὰ προβάλλει διαρκῶς, κυρίως νὰ ἐκτιμᾷ καὶ νὰ σέβεται, ἂν δὲ θέλει νὰ κάνει κάτι περισσότερο;

7. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 7.

♦ Θεολογική και πατερική τεκμηρίωση.

Ἄς μᾶς συγχωρέσετε, ἀγαπητοὶ φίλοι, γιὰ τὴν ἴσως αὐστηρὴν παρατηρήσειν, ποὺ λίγο πρὶν διατυπώσαμε. Πῶς δικαιολογούνται, ὅμως, οἱ θλιβεροὶ διαπιστώσεις, πῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἡ ἀμέλειά μας γιὰ τὴν λατρευτικὴ μας μουσική, ὅταν ἡ πατερικὴ παράδοση θεολογεῖ βαθιὰ ἐπὶ τῆς θέσεως καὶ τοῦ ρόλου τῆς μουσικῆς μέσα στὴ Θεία Λατρεία;

Σὲ κάθε περίπτωση οἱ Πατέρες θέτουν τὸ ζήτημα σὲ Ἄγιοπνευματικὴ βάση. Ἐφ' ὅσον στὴν Ἐκκλησία τίποτε δὲ χορηγεῖται καὶ δὲν προάγεται χωρὶς τὴν «τελειωτικὴ» δύναμη καὶ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ εἰσαγωγή καὶ χρῆση τῆς μουσικῆς στὴ Λατρεία δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελεῖ τυχαία πράξη, «ἔργο χειρῶν ἀνθρώπων», ἐπιλογὴ πρόχειρη καὶ ἀπερισκέπτῃ. Ὁ Μέγας Βασίλειος εἶναι κατηγορηματικὸς καὶ ἀφοπλιστικὸς: «Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἡδονὴν ἐπιρρεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς· τί ποιεῖ; Τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμειξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείψ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθανόντως ὑποδεξόμεθα.»³ Σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοση: «Ἐπειδὴ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶδε ὅτι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων δύσκολα παιδευεῖται στὴν ἀρετὴ καὶ πῶς ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε ἐπιρρεπεῖς πρὸς τὴν ἡδονὴ καὶ παραμελοῦμε τὸν ὀρθὸ βίον, γι' αὐτὸ τί ἔπραξε; Ἐκανε νὰ ἀναμιχθοῦν τὰ δόγματα καὶ οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως μας μὲ τὴν τερπνότητα τῆς μελωδίας, ὥστε, μὲ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ δημιουργεῖ στὴν ἀκοή μας ἡ μουσική, νὰ δεχόμεστε τὴν ὠφέλεια τῶν λόγων (τῶν ψαλμῶν, τῶν ὕμνων, τῶν τροπαρίων κ.τ.δ.) χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε («λανθανόντως») καὶ χωρὶς νὰ καταβάλουμε ἰδιαιτέρη προσπάθεια.» Βεβαίως, ὁ λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου δὲν χρειάζεται περαιτέρω σχόλια. Ἄλλ', ἂν τὸ Πανάγιον Πνεῦμα εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴ Θεία Λατρεία, «πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες» δωρεᾶς;

8. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 8.

Στὸ ἴδιο μῆκος κύματος μὲ τὸν Μέγα Βασίλειο κινεῖται καὶ ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρείας: «Τὴν λειτουργίαν δὲ τὴν θεϊκὴν διαχωρίζων, ψάλλει τὸ Πνεῦμα. "Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος" καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος ἀναστήσει τοὺς νεκρούς. "Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ" ὅτι ἡ γλῶττα τὸ ψαλτήριον Κυρίου. "Καὶ ἐν κιθάρα αἰνεῖτε αὐτόν" κιθάρα νοεῖσθω τὸ στόμα, οἰνεὶ πλήκτρῳ κρουόμενον τῷ Πνεύματι. "Ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ αἰνεῖτε αὐτόν" τὴν Ἐκκλησίαν λέγων τὴν μελετήσασαν τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν ἐν ἡχοῦντι τῷ δέρματι. "Ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ αἰνεῖτε αὐτόν" ὄργανον τὸ σῶμα λέγει τὸ ἡμέτερον, καὶ χορδὰς τὰ νεῦρα αὐτοῦ, δι' ὧν ἑναρμόνιον εἴληφε τὴν τάσιν· καὶ κρουόμενον τῷ Πνεύματι τοὺς φθόγγους ἀποδίδωσι τοὺς ἀνθρωπίνους. "Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ" κύμβαλον τοῦ στόματος τὴν γλῶτταν λέγει, ἢ τοῖς κρουομένοις ἐπηχεῖ χεῖλεσι διὰ τοῦτο ἐπεφώνησεν τῇ ἀνθρωπότητι. "Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον" ὅτι πᾶσαν, ἢ ἐποίησεν, ἐπεσκέψατο πνοήν. Εἰρηνικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ὄργανον ὁ ἀνθρωπὸς ἐστίν... ἐνὶ δὲ ἄρα ὀργάνῳ, τῷ Λόγῳ μόνῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρήμεθα, ὧν γεραίρομεν τὸν Θεόν...»⁴ Καὶ κατὰ τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας, τὸ Πανάγιον Πνεῦμα εἶναι ὁ ρυθμιστὴς καὶ διαμορφωτὴς τῆς ψαλτικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἁγία Τριάς ἐνεργ

³ Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὸν Α΄ Ψαλμόν, 1, PG 29, 212.

⁴ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας, Παιδαγωγός, 2, PG 8, 441.

ζουσα διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὀρίζει, ὅτι στή νέα λογική λατρεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μόνο ὄργανο ποὺ ἀρμόζει εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὡς ὀλόγητα, καθ' ὅτι τὸ ἐξαγιασμένο σῶμα ὡς «ναὸς τοῦ ἐν ἡμῖν Ἁγίου Πνεύματος» γίνεται μέσον, διὰ τοῦ ὁποῖου διέρχεται ἡ ψαλμική πνοή, ἀφοῦ πρῶτα θωπεύσει εἰρηνικῶς τὰ Πνευματέμφορα μέλη του.

Συνειδητοποιῶντας, λοιπόν, τὴν Ψαλμική Τέχνη ὡς Ἁγιοπνευματικὸ θεσμό, ἐγκαθιδρυμένο μαζί με τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν «γλωσσοπυρσόμορφο» Χάρη τοῦ Πνεύματος, ἀντιλαμβάνεται κανείς, πῶς ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μας μουσικὴ ἀποτελεῖ σωστικὸ μέσο τῆς ὀρθοδόξου Λατρείας, τὸ ὁποῖο ἡ ἀπειρος ἀγάπη τοῦ Θεοῦ προσφέρει στοὺς πιστοὺς γιὰ νὰ τοὺς χειραγωγῆσει στή σωτηριώδη «γνώση» τῆς Τρισηλίου Θεότητος.

9. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 9.

- ♦ Ἡ Ψαλμωδία ἀδιάλειπτο, προσωπικὸ ἔργο κάθε πιστοῦ.

Ἄς δοῦμε, ὅμως, τώρα, ἀγαπητοὶ ἀκροατές, καὶ μιὰ ἄλλη πτυχή τῆς ἱεραῆς Ψαλμωδίας.

Ἡ Ψαλμική Τέχνη, ὡς ἐκ «τῶν οὐκ ἄνευ» συστατικῶν καὶ δομικῶν στοιχείων τῆς Ὀρθόδοξης Λατρείας, δὲν ἀποτελεῖ μόνο χειραγωγικὸ καὶ σωστικὸ μέσο στήν διακονία τῶν πιστῶν κατὰ τὴν τελετουργία αὐτῆς· σύμφωνα με τὴς θεολογικὲς ἐρμηνεῖες τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὴς θεμελιωμένες πρωτίστως στήν ἀγιογραφικὴ Ἀποκάλυψη, ἡ ἱερά Ψαλμωδία ὀφείλει νὰ ἀποτελεῖ καθημερινὸ καὶ ἀδιάλειπτο, προσωπικὸ ἔργο κάθε πιστοῦ, ἀνεξαρτήτως τῆς ιδιότητος ἢ τῆς τάξης του (ἀν εἶναι, δηλαδή, λαϊκός, κληρικός, μοναχός, ἀναχωρητὴς κ.λπ.), καὶ αὐτὴ ἡ καθημερινὴ καὶ ἀδιάλειπτος Ψαλμωδία γίνεται κατὰ μίμηση τοῦ ἔργου τῶν Ἀγγέλων καὶ τῆς «ἐν οὐρανοῖς» θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας.

Ἡ περὶ Ψαλμωδίας αὐτὴ διδασκαλία, ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ὃ δὲ Ὅσιος Ἐφραίμ ὁ Σύρος ὑπῆρξε διαπρύσιος κήρυκας τῆς ἀναγκαιότητος καὶ ὀφελιμότητος τῆς ἀκαταπαύστης ἀνύμνησης τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἥδη σὲ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότητα εἶναι ἀκόμη ὑπὸ διαμόρφωση. Τελικῶς, τὸ βίωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀποτυπώνεται στήν πολιτεία τῶν Ἁγίων κάθε ἀγωνιστικοῦ σταδίου καὶ κάθε ἐποχῆς (καὶ καταγράφεται σὲ μαρτυρολόγια, συναξάρια, γεροντικά, φιλοκαλίες, λόγους, ὀμιλίες, διηγήσεις καὶ ἄλλες ὅμοιες πηγές), ἐπιβεβαιώνει στήν πράξη τὴς θεολογικὲς «θεωρίας» τοῦ Ἐφραίμ περὶ τὴν Ψαλμική Τέχνη. Αὐτὴ ἀποτελεῖ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι συνδεδεμένη με τὴν ἀσκηση τῶν ἀρετῶν, ἀλλά, σὲ περίπτωσι «ἀπροσεξίας», μπορεῖ νὰ ἐκπέσει σὲ μέσο γέννησης καὶ συντήρησης τῶν «παθῶν», ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ «κοσμικὴ» μουσικὴ.

10. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΣ Νο 10.

11. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ Νο 9.

- ♦ Τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς Ψαλμωδίας διαμόρφωσε τὰ γενικὰ καὶ ἰδιδικὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς ὡς Τέχνης.

Σήμερα, ἀγαπητοὶ φίλοι, ἡ Ψαλμική Τέχνη μελετᾶται σὲ ὄλον τὸν κόσμον καὶ στὸν τόπον μας ἰδιαίτερα. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας εἶναι, πλέον, ἐξαιρετικὰ ἀναπτυγμένη τόσο στήν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ διεθνῶς. Ἀλλὰ καὶ οἱ θεωρητικὲς καὶ πρακτικὲς ἱεροψαλμικὲς σπουδὲς βρίσκονται σὲ πολὺ ὑψηλὸ ἐπίπεδο. Ἄς μᾶς ἐπιτραπεῖ, ὅμως, ἡ παρατήρησις ὅτι

κάθε απογύμνωση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἀπὸ τὸ πνευματικὸ της περιεχόμενο καὶ ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα αὐτόνομης μελέτης αὐτῆς, ὡς ἐνὸς ἀκόμη «μουσικοῦ πολιτισμοῦ», ὁδηγεῖ σὲ λάθος συμπεράσματα καὶ ἐσφαλμένες ἀπόψεις, ὅσον ἀφορᾷ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ ἐπιμέρους δομικὰ στοιχεῖα τῆς συγκεκριμένης τέχνης. Ἄν, δηλαδή, δὲν γίνῃ κατανοητὸ τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς Ψαλμωδίας καὶ δὲν καταστῆ σαφὴς ὁ ρόλος αὐτῆς ὡς σωστικοῦ μέσου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Θείας Λατρείας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθοῦν πολλὲς ἐπιλογές τῆς τέχνης αὐτῆς, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἀνόργανος καὶ φωνητικός, μονοφωνικός καὶ χορικός, ἀντιφωνικός καὶ «καθ' ὑπακοήν» χαρακτήρας της. Τὸ ἴδιο δύσκολο εἶναι νὰ αἰτιολογηθοῦν καὶ οἱ δομικὲς ἐπιλογές τῆς Ὀκτωηχίας (ἀντὶ τῆς πολυηχίας), τῆς συστημικῆς καὶ διαστηματικῆς θεωρίας τῶν Ἦχων, τῆς ιδιόμορφης μελοποιίας τῶν «θέσεων» (τὸ «κατὰ θέσεις μελί-ζειν»), τῆς φωνητικῆς ἐκτάσεως τῶν ὕμνων, τῆς στενογραφικότητος τῆς μουσικῆς σημειογραφίας (σὲ κάποιον βαθμὸ, ἀκόμη καὶ στὴ Νέα Μέθοδος), τῆς συνθέσεως καὶ ὑποταγῆς τῶν φωνητικῶν σημαδιῶν, τοῦ ἀπὸ στήθους (λέγε, ἐκ καρδίας) ψάλλειν καὶ ἄλλα ἀκόμη.

12. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ Νο 3.

ΑΠΟΦΩΝΗΣΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές,
ἀκούσατε τὴν ἐκπομπή, «Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή», μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Καραγκούνη καὶ τὴν Ἀριάδνη Τσαλούχου.

Στὴ σημερινὴ ἐκπομπή ὡς μουσικὲς γέφυρες χρησιμοποίησαμε ἐπίκαιρους ὕμνους τῶν Χριστουγέννων,

ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Πρωτοψάλτη Ἐμμανουὴλ Χατζημάρκου, ἀπὸ τὸν παλαιὸ δίσκο τοῦ «ΩΡΕΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ ΚΑΙ ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ»

καὶ ἔπειτα, ἀπὸ τὸν Πρωτοψάλτη Νικόλαο Ἰωάννου Κακουλίδη,

ἀπὸ ἓναν ἐπίσης παλαιὸ δίσκο του, μὲ τίτλο «ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΥΜΝΟΙ ΧΡΙΣΤΟΥ-ΓΕΝΝΩΝ, ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ».

Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν Νίκο Βαραλῆ, ποὺ εἶχε καὶ σήμερα τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἤχου.

14. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ Νο 5.

Ἵπενθυμίζουμε, ὅτι μπορεῖτε νὰ ἀφήνετε τὰ μηνύματά σας στὸ τηλεφωνικὸ κέντρο τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, καλῶντας τὸ 210-7298222, ἀπὸ πρὶς 7 τὸ πρωὶ ἕως πρὶς 8 τὸ βράδυ, ἢ τὸ τηλέφωνο 6947774647 τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκπομπῆς.

15. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ Νο 4.

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές, σᾶς εὐχαριστοῦμε ποὺ ἦσασταν καὶ σήμερα κοντὰ μας.

Καλὴ ἀντάμωση, πρῶτα ὁ Θεός, τὴν ἄλλη ἐβδομάδα, τὴν ἴδια ἡμέρα καὶ ὥρα.

Ὡς τότε, νὰ εἴστε ὅλοι καλά.

Γιὰ σας.

16. ΚΑΚΟΥΛΙΔΗΣ Νο 1.